

УСТНАТА КОМУНИКАЦИЯ КАТО ОТРАЖЕНИЕ НА ЛИЧНОСТНАТА (НЕ)ИДЕНТИЧНОСТ В СЪВРЕМЕННАТА МУЛТИКУЛТУРАЛНА СРЕДА

Мими Михайлова (Прага, Чехия)

Кой не е изпитвал тревога, сценична треска, понякога и паника, когато трябва да говори пред аудитория (голяма или малка) или на четири очи! Устното общуване може да носи радост, но и да бъде повод за дълбоко безпокойство. Защото, говорейки, ние разкриваме и заявяваме за себе си. „Устните комуникации... може да се разглеждат едновременно като източник на личностно развитие и като резултат от личностното развитие“ (Герчева-Несторова 2009). Следователно въпросите са какво правим видимо за другите и какво е посланието ни към тях.

От една страна, в устното общуване представяме себе си, но от друга страна, ние сме екран, на който се отразява светът. Геополитическата кръстопътност на България се е транспонирила в наше личностно разпятие. Разкъсан между битието си на българин в чужбина и/или на чужденец в родината си, човек губи представата за себе си, за координатите на своя свят. Глобализацията от хоризонт на свободата започва да се превръща в присъда над локалните потребности. А идентичността се нуждае от място за корен, за род, за дом. Пътуването навън предполага завръщане някъде.

Локално и глобално днес са два полюса в социален и екзистенциален план, които колкото и да са противоположни, толкова са и допълващи се, тъй като между тях се разменят импулсите на съвременното информационно общество, поддържа се движението, животът. И това води до преподреждане на човешките ценности и нагласи.

Глобалният свят изисква владенето на все повече езици, защото неумението да се общува превръща хората в локални, статични и неадаптивни, т.е. в аутсайдери. Започваме да говорим на много езици и да се разбираме все по-малко. Синдромът на Вавилонската кула се е трансформирал в Ефекта на Рашомон¹, ако пречупим виж-

¹ Във филма „Рашомон“ на режисьора Акира Куросава са разкрити четири гледни точки за едно убийство. Всяка история представя смъртта на

дането за библейския грях (на самозабравата и възгордяването, на суетата и раздора) през призмата на когнитивната психология (Вж. Шуликов 2014, част 2). Неразбирането е подменено с несъгласието на нашите субективни истини. Убийството на 12 души в редакцията на френския сатиричен вестник „Шарли ебдо“ в началото на януари 2015 г. илюстрира трагизма на разминаването между „говорене“ и разбиране. А познавателната рамка/хоризонт на индивидуалното възприятие трябва да обхване многоизмерността и динамиката на съвременния свят, но дали личността е усвоила способността да акомодира, да бъде гъвкава?

Според Българския тълковен речник идентичността е „същност, качествена определеност. *Човешка и гражданска идентичност. Народностна и верска идентичност*“ (Български тълковен речник 2008: 285).

Във Философския речник (Философски речник 2009: 374–375) същността на понятието „личностна идентичност“ е проблематизирана според фокуса на интерпретация, без да бъде дефинитивно определена. Цитирайки Кун („Няма съществуване без идентичност“), статията обвързва идентичността на личността с „нейните епистемологични същности и частично свързаните с морални и стойностни същности“. Разгледани са две тенденции при проследяване възгледите по въпроса за личностната идентичност. Според Лок и неолокистите „устояването на една личност през времето се състои във факта, че определени действия, мисли, преживявания и пр. от различно време се обединяват по някакъв начин в паметта“, т.е. идентичността на индивида е детерминирана от континуитета на паметта. От друга страна, опонентите на Лок и на неговите последователи твърдят, „че личностната идентичност е неопределима“. А други „твърдят, че личностната идентичност се състои от физически континуитет... или идентичността на човешкия мозък“. Философският речник на Шмит/Шишков (Философски речник 1997) разглежда идентичността като тждество „на съзнанието за самия себе си в различно време“, като континуитет или развитие на Аз-а.

самурая, пречупена през личните преживявания, тайните и страховете на разказвачите. Оттук идва терминът в психологията „Ефектът на Рашомон“ и означава ефект на субективността на възприятието.

Идентификацията според Фройд „е точката, около която се подрежда целият текст на *Колективната психология и анализата на Аз-а*“ (Шемама 1998: 95). В „Траур и меланхолия“ той разглежда идентификацията „като предварителен стадий на обектния избор“ (Шемама 1998:96). Лакан използва термина „идентификация“ във връзка с тезата си за стадия на огледалото, „за да завърши с приемането на огледалния образ като основател на инстанцията на Аз-а“ (Шемама 1998: 97).

За нас идентичността е ментално-духовен, феноменологичен конструкт, който е динамичен. Личностната идентичност е вглеждане и оглеждане в търсене на „такъв статут за идеала на Аз-а, който да го определя напълно“ (Шемама 1998: 97). Личностната идентичност е с различни точки на съотнасяне: семейна, джандър, национална, езикова, културна, етническа, религиозна, териториална, символно-ценностна и др. В този дух приемаме казаното от Юлия Кръстева в нейната лекция „Нови форми на бунта“, изнесена в СУ „Св. Климент Охридски“, „че на нас ни е нужна *идентичност: национална, полова, езикова, културна... Тъй като идентичността е универсален антидепресант*: ако не знаете вече кой сте, вие се съмнявате в себе си, постепенно ставате нищо, вие ще се угнетите, вие ще се самоубиете“ (Кръстева 2014).

Особеностите на устното общуване са разглеждани като езикова експликация, като фактор за проява на безпокойство и страх в областта на психологията и социалните комуникации, като функция на новите технологии... Но изследванията по-скоро снемат анамнезата, само симптоматично реагират на „възпаленията“ на устния текст. Въпреки това подаденият край на кълбото може да помогне, размогавайки го, да стигнем до началото, до същността на проблема².

Кои са причините, които водят до неефективно или непълноценно устно общуване помежду ни? Какво значи „грамотност“ в

² Изследването на Галя Герчева-Несторова „Метод за диагностика на комуникативното безпокойство“ в сп. „Психология“, бр. 1 – 2 от 2009 г. се основава на разработки от световната практика и на данни от анализ на четири фактора: „Публика“, „Група“, „Събрание“ и „Диада“. Представената методика разглежда видимата част на айсберга „Проблеми в общуването“ – физико-психическите му проявления, но цифрите, посочващи равнището на безпокойство в социалните комуникации, не са свързани и не носят информация за други важни стойности като смисъл, качество и рефлексии на комуникацията.

общуването? Искаме ли, можем ли и как изразяваме себе си, говорейки? Кой слага граници на мислите, езика и действията ни? Търсенето на отговори, които сме забравили, че знаем, ни насочват навътре към самите нас. Озовавайки се в Пещерата на сенките (по Платон), се срещаме с „призраците“ на нашите предразсъдъци, т.е. ограничения. Когнитивните „инсулти“, които пораждаат семантичен смут и/или смърт в общуването, могат да бъдат класифицирани в четири групи (по Шуликов 2014, част 2): 1) **призраци на рода** или грешките, които се дължат на човешката природа; 2) **призраци на форума или агората**, т.е. грешките, дължащи се на отношенията между хората или на неправилната употреба на езика; 3) **призраци на пещерата** – грешки, които са функция на субективното възприятие на индивида и 4) **призраци на театъра** – грешки в резултат на следване на модните тенденции на времето или аргументация чрез позоваване на авторитет. Разбира се, в акта на комуникацията тези групи са с отворени граници и преливат една в друга. Изследвайки речта, като манифестация на човешката мисловност и световъзприятие, можем да диагностицираме езиково-културалните грешки, които затрудняват и/или изкривяват общуването помежду ни.

„Призраците“ в общуването засягат всички, защото са заложени дълбоко в нас. Те са функция на нашата личностна структура. Посочените групи грешки (по Платон) имат аналог в идеята на Юнг за структурата на психиката с нейните четири измерения: съзнание (перцепция, емоции/чувства, мислене,), предсъзнавано (изтласкани спомени, потиснати желания, интуиция), подсъзнание (индивидуалното несъзнавано, даващо картината за свят, формирана на базата на личния опит и на колективното несъзнавано) и колективно несъзнавано (унаследеният опит на човешкия род, който не подлежи на индивидуална промяна, а се пренася чрез архетипите, т.е. „първообразите“, „психическото огледало на света“ по Г. Юнг или „подреждащият оператор“, „априорното условие на познанието“ по В. Паули – виж Бушев 2009: 318).

Архетипът за нас е матрицата (обекти, структура и сюжет), чрез която се организират преживяванията у човека. Това е вътрешният повик на човешката психика да прехвърли колективното несъзнавано в сферата на осъзнатото, или прототипно-базирано програмиране на настоящето. В ситуация, когато общуването е затруднено, е нужно

припомнянето и енергията на архетипа и като методологичен инструмент, и като евристичен стимул (Бушев 2009: 320–321). Затова архетипът е важен, за да преподреди настоящата представа за света и да я синхронизира с картината за свят, наречена от Юнг **unus mundus**.

Като разглежда чувството за разочарование от цивилизацията и корените на бунта, Юлия Кръстева обобщава: „Секуларизацията е единствената цивилизация, на която ѝ липсват обредни практики и ритуали за юношите, каквито са съществували от праисторическо време и каквито съществуват в установените религии. Дали това боледуване от идеалност не се дължи на това, че сме отrekli нуждата от идеали? Религиозната нужда, заменена през целия XX век от идеологическия ентузиазъм, е предлагала и винаги предлага да признае този синдром (синдрома на боледуването от идеалност – б.м.): ритуалите за инициация, за пост и въздържание, после изкуствата – романът във времето на възникването си през Ренесанса, всички тези форми разказват инициационните приключения на персонажи юноши“ (Кръстева 2014).

Архетипите са паметта и планът на семето, канавата, сюжетният скелет и т.н. не само на приказки, басни, романи, филми..., а и на нашата лична история. Те, подобно на Вергилий, който води Данте в отвъдното, помагат на човека да премине през живота с по-малко болка и страх. Но интимността на устното общуване тогава и днес е коренно различна. Тогава в кръга на семейството, на родовото огнище се предават стратегии за житейски преходи и табута. Всеки е част от колелото на живота и може да се довери, да разчита на другите. Знае, че на праговете/кризисните моменти чака Мъдреца, който ще помогне. Съвременният човек е сам в глобалния свят. Той е предизвикван да нарушава табутата, да прекрачва границите, да бъде безстрашен и безразсъден. Днешните хора предпочитат да общуват не в пряк контакт, а в интернет пространството чрез посредничеството на есемеси, форуми, чатове и др. виртуални себезаявявания. Образът на Стареца/Мъдреца е заменен с този на бай/чичко Гугъл. Доверието в мъдростта, йерархията и космоса (като ред, подреденост) е подменено от авторитета на мрежата, на виртуалната истина. А това води до хомалоидно (терминът е на Айн Ранд, Ранд 2011: 412) мислене, т.е. плоско, равнинно. Този тип мислене, респективно говорене и общуване, губи перспективата на културоло-

гичните, етническите, религиозните, географските, социалните и джандър измеренията.

„Шумът“ в общуването е причинен от множество фактори, които в крайна сметка се свеждат до: **човешката памет** (филогенетична и онтогенетична); различният генетичен корен на **мисленето и речта**; **езикът** като кодифицираща система, като средство за предаване на личен и обществено-исторически опит и **поведението** като заявено участие/ангажимент на личността. Конфликтът между възприета информация, поведение и нагласи поражда у човека когнитивен дисонанс (Бугуров 2009), което е заплаха за интегритета на Аз-а и прави личността по-слабо адаптивна към бързо променящата се социална среда. И възниква въпросът как да бъде възстановена конгруентността (сходството), хармонията в общуването?! Как да се поддържа съответствието между същност, назоваване и възприятие?!

Когнитивната рамка на личността включва картината за свят, представата за себе си, убеждението за средата и стереотипите на действие. Тъй като когнициите са устойчиви на промяна, то възникването на дисонанс оказва натиск върху индивида най-често да реагира или чрез избягване на определени ситуации, или чрез прибавяне на нова информация. „Фестингер смята, че количеството натиск за редуциране на дисонанса е функция на силата на създадения от определена когниция дисонанс, а тя зависи както от приписваното ѝ значение и другите релевантни когниции, така и от пропорцията релевантни когниции, които са дисонантни“ (Корсини 1998: 485). Т. е. когнитивните механизми могат да окажат силно евристично въздействие.

Този текст поставя въпроса за необходимостта да навлезем болезнено и търпеливо в дълбините си, да осъзнаем и преосмислим знанието за себе си и света с надеждата да открием изконното човешко общуване – искрено, информиращо, споделящо, подкрепящо, носещо познание... Можем ли да направим това?

БИБЛИОГРАФИЯ

Бугуров 2009: Бугуров, П. Психичният феномен – когнитивен дисонанс. // Психология журнал, бр. 62, http://psychologyjournalbg.com/index.php?option=com_content&task=view&id=733&Itemid=29

Бушев 2009: Бушев, М. Непознатият Волфганг Паули (Евристичност на архетипите, разпознаване на образи, математика на Гьодел). // Светът на физиката, том XXXII, кн. 3, с. 320–321.

Български тълковен речник 2008: Български тълковен речник. С., Наука и изкуство.

Герчева-Несторова 2009: Герчева-Несторова, Г. Метод за диагностика на комуникативното безпокойство. // Психология, № 1–2.

Корсини 1998: Корсини, И. Дж. Енциклопедия по психология. С.: Наука и изкуство.

Кръстева 2014: Кръстева, Ю. Нови форми на бунта. http://www.dnevnik.bg/analizi/2014/09/26/2387976_novi_formi_na_bunta/

Ранд 2011: Ранд, А. Изворът. С.: „МаК“ и „Изток-Запад“.

Философски речник 1997: Философски речник. Шмит, Х., Г. Шишков. С.: Унив. изд. Св. Климент Охридски.

Философски речник 2009: Философски речник. С.: ИК „Труд“.

Шемама 1998: Шемама, Р. Речник по психоанализа. Плевен: „ЕА“ – ЕООД.

Шуликов 2014: Шуликов, Пл. Петият призрак. Опит върху истината и мнението (Част 2) http://librev.com/index.php?option=com_content&view=article&id=2522&Itemid=1000

ORAL COMMUNICATION AS REFLECTION OF A PERSON'S (NON)IDENTITY IN CONTEMPORARY MULTICULTURAL ENVIRONMENT

Mimi Mihailova (Prague, Czech Republic)

The article discusses communication as a manifestation of the individual, but also as a screen that reflects the world. It searches the reasons for the meaning-culture “strokes” that make it difficult/ distort communication. Focus of observations are: issues of identity in global and local aspect, phylogenetic and ontogenetic frames of the individual, the role of archetypes as heuristic stimulus.